

ARTYKUŁY RECENZYJNE

Aleksandra Staniszevska

Uniwersytet Łódzki · University of Lodz

 <https://orcid.org/0000-0002-3362-3031>

**MAŁŻEŃSTWO JEST WSZYSTKIM DLA KOBIETY,
POŁOWĄ TEGO WSZYSTKIEGO DLA MĘŻCZYZNY
ROZWAŻANIA O KSIĄŻCE ALICJI URBANIK-KOPEĆ,
MATRYMONIUM. O MAŁŻEŃSTWIE
NIEROMANTYCZNYM, WYDAWNICTWO CZARNE,
WOŁOWIEC 2022, SS. 376**

SUMMARY

Marriage is everything to a woman, half of it to a man. Reflections on Alicja Urbanik-Kopeć's book, Matrymonium. O małżeństwie nieromantycznym, Publishing House Black, Wołowiec 2022, pp. 376

Studies on the Polish family, the role and position of women in the 19th-century society are becoming more and more popular. This topic is eagerly discussed both in scientific studies and publications intended for a wide audience. The author of popular science books has to face several challenges related to conveying a large dose of knowledge in an attractive and clear way. The article evaluates the struggles of A. Urbanik-Kopeć, paying attention to the strengths and weaknesses of the book *Matrymonium. O małżeństwie nieromantycznym*.

KEYWORDS: marriage, role of a woman and a man in a relationship, 19th century, patriarchy

STRESZCZENIE

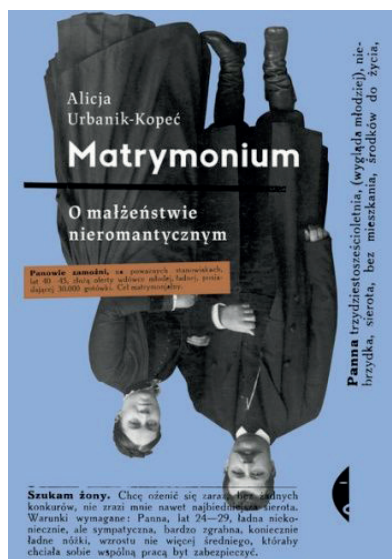
Studia nad rodziną polską, rolą i pozycją kobiet w XIX-wiecznym społeczeństwie stają się coraz popularniejsze. Temat ten jest chętnie poruszany zarówno w opracowaniach naukowych, jak i wydawnictwach przeznaczonych dla szerokiego grona odbiorców, w której do grupy znalazła się książka Alicji Urbanik-Kopeć. Autorka pozycji o charakterze popularnonaukowym musi zmierzyć się z kilkoma wyzwaniami związanymi z przekazaniem dużej dawki wiedzy w sposób

atrakcyjny i klarowny. W artykule oceniono zmagania A. Urbanik-Kopeć, zwracając uwagę na mocne i słabe strony książki *Matrymonium. O małżeństwie nieromantycznym*.

SŁOWA KLUCZOWE: instytucja małżeństwa, rola kobiety i mężczyzny w związku, XIX w., patriarchy

Transakcja finansowa i towarzyska, jaką było małżeństwo, niegdyś stanowiła „wszystko dla kobiety, połowę tego wszystkiego dla mężczyzny”¹. Słowa Klementyny z Tańskich Hoffmanowej wydają się w pełni uzasadnione – stosunki rodzinne bazujące na męskiej dominacji były właściwe dla wszystkich warstw społecznych XIX stulecia. Niepodważalna była zależność córek od ojców, sióstr od braci, a wreszcie żon od mężów. Kobiety nie miały praw publicznych, nie mogły rozporządzać wspólnym (a nawet własnym) majątkiem, a ich pozycja społeczna była określana przez bliskiego im mężczyznę. Sytuację tę utrzymywał obowiązujący system prawny, uwarunkowania społeczne, a nawet wykładnia poradnikowa ograniczająca powinności panów do zapewnienia rodzinie dobrego bytu, zaś kobiet do wspierania męża we wszystkich działaniach, zapewnienia dzieciom odpowiedniej edukacji, a także dbania o dom i pielęgnowania relacji z krewnymi. Właśnie w obraniu takiej drogi życiowej upatrywano sposobu na spełnienie zarówno pań, jak i panów. Niemożność podejmowania przez kobiety aktywności w sferze publicznej, co za tym idzie – spełniania się w przestrzeni innej niż ta prywatna – skutkowało tym, iż życiową ambicją kobiet stawało się wstąpienie w związek małżeński. Sformalizowanie relacji rzadko jednak przynosiło satysfakcję, powodu czego można upatrywać w tym, że najważniejszym aspektem zawieranego związku były jego konsekwencje ekonomiczne (w przypadku elit także układy rodzinne²), a nie wola głównych zainteresowanych.

Temat XIX-wiecznej rodziny na ziemiach polskich jest coraz chętniej zgłębiany przez historyków, a także badaczy specjalizujących się w innych dyscyplinach³.

¹ K. z Tańskich Hoffmanowa, *O powinnościach kobiet*, t. 3, Warszawa 1849, s. 133.

² Więcej *vide*: D. Rzepniewska, *Kobieta w rodzinie ziemiańskiej w XIX wieku. Królestwo Polskie*, [w:] *Kobieta i społeczeństwo na ziemiach polskich w XIX wieku*, red. A. Szwarc, A. Żarnowska, Warszawa 1995, s. 29–50.

³ Należy przede wszystkim wspomnieć o badaniach prowadzonych przez Annę Żarnowską i Andrzeja Szwarca, a także inicjatywie organizacji cyklu konferencji oscylujących wokół

Na rynku wydawniczym pojawiają się opracowania naukowe podejmujące tematy: przeobrażeń w jej modelu i funkcjach⁴, zakresu ról obu płci w jej obrębie⁵, co z kolei staje się przyczynkiem do podejmowania dyskusji o pozycji i roli kobiet w dziewiętnastowiecznym społeczeństwie⁶. Nadal jednak temat ten w wielu aspektach pozostaje niewyeksplorowany. Należy zwrócić także uwagę, iż pewną niedogodnością, z perspektywy czytelnika niespecjalizującego się w temacie, w przypadku tych publikacji jest fakt, iż stanowią one opracowania naukowe. Niektóre spośród tych książek i artykułów dzięki przystępnemu językowi i zrezygnowaniu ich autorów z nagromadzenia skomplikowanej terminologii nabierają charakteru popularnonaukowego⁷. W nurt ten wpisuje się także recenzowana praca.

Matrymonium. O małżeństwie nieromantycznym jest kolejną pozycją, która wyszła spod pióra Alicji Urbanik-Kopec. Autorka, z wykształcenia kulturoznawczyni i anglistka, a obecnie adiunktka w Instytucie Historii Nauki Polskiej

problematyki kobiecej, w tym zagadnień: kobieta i małżeństwo (*Kobieta i małżeństwo. Społeczno-kulturowe aspekty seksualności. Wiek XIX i XX*, red. A. Szwarz, A. Żarnowska, Warszawa 2004), kobieta i społeczeństwo (*Kobieta i społeczeństwo na ziemiach polskich...*). Ponadto należy wspomnieć o pozycjach, takich jak: *Pamiętnik XV Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich*, t. 2, *Przemiany społeczne a model rodziny. Materiały sympozjum VI zorganizowanego przez A. Żarnowską*, Gdańsk-Toruń 1995; *Rodzina – prywatność – intymność. Dzieje rodziny polskiej w kontekście europejskim. Sympozjum na XVII Powszechnym Zjeździe Historyków Polskich [Kraków 15–18 września 2004]*, red. D. Kałwa, A. Walaszek, A. Żarnowska, Warszawa 2000; M. Żyromski, *Dziewiętnastowieczna rodzina polska*, „Roczniki Socjologii Rodziny” 2000, R. 12, s. 173–188; A. Bołdyrew, *Obyczajowe aspekty kojarzenia małżeństw w rodzinie polskiej w wyższych grupach społecznych w drugiej połowie XIX i na początku XX w.*, „Piotrkowskie Zeszyty Historyczne” 2010, nr 11, s. 21–41. Ważnym źródłem wiedzy pozostają także artykuły publikowane w serii wydawniczej: *Życie prywatne Polaków w XIX wieku*, t. 1–11, red. J. Kita, M. Korybut-Marciniak, Łódź–Olsztyn 2014–2023.

⁴ A. Regulska, *Przeobrażenia w modelu i funkcjach rodziny na przestrzeni XIX–XX wieku*, „Studia nad Rodziną” 2011, nr 1–2, s. 235–246; A. Bołdyrew, *Matka i dziecko w rodzinie polskiej. Ewolucja modelu życia rodzinnego w latach 1795–1918*, Warszawa 2008; *Rodzina jako środowisko wychowawcze w czasach nowożytnych*, red. K. Jakubiak, Bydgoszcz 1995; *Wychowanie w rodzinie polskiej od schyłku XVIII do połowy XX wieku*, red. K. Jakubiak, A. Winiarz, Bydgoszcz 2000.

⁵ J. Syguła, *Pozycja i rola kobiety w rodzinie na ziemiach polskich w XIX stuleciu*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego” 2009, z. 136, s. 57–76.

⁶ M. Stawiak-Ososińska, *Ponętna, uległa, akurata... Ideal i wizerunek kobiety polskiej pierwszej połowy XIX wieku (w świetle ówczesnych poradników)*, Kraków 2010; *Partnerka, matka, opiekunka. Status kobiety w dziejach nowożytnych od VI do XX wieku*, red. K. Jakubiak, Bydgoszcz 2000; W. Kocela, *Portret kobiety idealnej kobiecą ręką kreślony. Klementyna z Tańskich Hoffmanowa. Pamiętka po dobrej matce, czyli ostatnie jej rady dla córki*, [w:] *Tożsamość kobiet w Polsce. Interpretacje*, red. I. Maciejewska, t. 1, *Od czasów najdawniejszych do XIX wieku*, Olsztyn 2016, s. 103–111; M. Piotrowska-Marchewa, *Kobieta, rodzina i życie codzienne na ziemiach polskich w XIX wieku*, „Mówią Wieki” 2011, nr 3, s. 31–35.

⁷ Tu warto przytoczyć książkę M. Stawiak-Ososińskiej. Ciekawą pozycją jest także *Miłość, kobieta i małżeństwo w XIX wieku* autorstwa Agnieszki Lisak (A. Lisak, *Miłość, kobieta i małżeństwo w XIX wieku*, Warszawa 2009), która porusza dokładnie ten sam temat, na którym skupiła się Agnieszka Urbanik-Kopec.

Akademii Nauk⁸, już od kilku lat w swoich książkach rozświetla różne aspekty życia i funkcjonowania kobiet w dziewiętnasto- i dwudziestowiecznym społeczeństwie. W centrum jej zainteresowania znajdują się głównie przedstawicielki najczęściej pomijanych w historiografii grup społecznych – do tej pory pozbawianych tożsamości. Alicja Urbanik-Kopeć w dotychczasowym dorobku oddawała głos m.in.: robotnicom (*Anioł w domu, mrówka w fabryce*⁹), służącym (*Instrukcja nadużycia. Historia kobiet służących w dziewiętnastowiecznych domach*¹⁰), pracownikom seksualnym (*Chodzić i uśmiechać się wolno każdemu. Praca seksualna w XIX wieku na ziemiach polskich*¹¹), zgłębiając tym samym losy osób przez historię i historyków ignorowanych i na swój sposób zapomnianych. W nurt ten wpisała się także ostatnia praca Autorki, która, podobnie jak poprzednie publikacje, ma charakter popularnonaukowy (warto jednak zauważyć, iż nie jest pozbawiona aparatu badawczego), jednak poprzez poruszaną tematykę jest nieco lżejsza w odbiorze od poprzednich książek. Stanowi ona też pewną klamrę dla wszystkich reportaży historycznych poświęconych przedstawicielkom wyżej wymienionych zawodów, gdyż obrazuje, jaki wpływ na kobiety wszystkich warstw społecznych miała instytucja małżeństwa.

Niewątpliwą zaletę książki stanowi popularyzacja tematu nierówności i niesprawiedliwości, z jakimi borykały się kobiety w XIX-wiecznym społeczeństwie, a odnosząc się bezpośrednio do treści publikacji – w małżeństwie. *Matrymonium. O małżeństwie nieromantycznym*, podobnie do poprzednich monografii A. Urbanik-Kopeć, stanowi przykład literatury zaangażowanej – prowokującej, poprzez opis przeszłych zjawisk i procesów, do krytycznego spojrzenia na współczesne problemy natury społecznej. Wielką siłą tej książki (a także innych pozycji z dorobku Autorki) jest jej oddziaływanie na opinię publiczną. Pozycja ta spotyka się z dużym odzewem czytelnictwem, dzięki czemu stanowi przyczynek do podejmowania dyskusji o przypisywanych rolach społecznych¹² w gronie szerszym niż tylko te eksperckie. Znaczące w tym kontekście jest to, iż pomimo zastosowanej metodologii praca nie rysuje się jako klasyczna rozprawa historyczna. Napisana jest przystępnym językiem, co zachęca do sięgnięcia po nią odbiorcę niezwiązanego z tą dyscypliną. Zabieg ten nie umniejsza jednak jakości badań podejmowanych przez

⁸ Dr Alicja Urbanik-Kopeć, Instytut Historii Nauki im. Ludwika i Aleksandra Birkenmajerów Polskiej Akademii Nauk, <https://www.ihnpa.pl/alicia-urbanik-kopec/> (dostęp: 3.04.2023).

⁹ A. Urbanik-Kopeć, *Anioł w domu, mrówka w fabryce*, Warszawa 2018.

¹⁰ A. Urbanik-Kopeć, *Instrukcja nadużycia. Historia kobiet służących w dziewiętnastowiecznych domach*, Katowice 2019.

¹¹ A. Urbanik-Kopeć, *Chodzić i uśmiechać się wolno każdemu. Praca seksualna w XIX wieku na ziemiach polskich*, Warszawa 2021.

¹² B. Czyżewska, Podcast „Temat rzeka”, s. 2, odc. 5 (*Małżeństwo nieromantyczne*), https://www.youtube.com/watch?v=NjG5_07XRvM (dostęp: 3.04.2023).

Autorkę, o czym świadczyć mogą nadawane Jej nagrody i wyróżnienia. Dla przykładu – książka *Anioł w domu, mrówka w fabryce* została uhonorowana w 2019 r. prestiżową w środowisku historyków Nagrodą Klio¹³, w tym samym roku została także nominowana do Nagród Historycznych POLITYKI¹⁴.

Książka, w której, jak można wyczytać na ostatniej stronie okładki, „Alicja Urbanik-Kopeć przygląda się dziewiętnastowiecznemu rynkowi matrymonialnemu” posiada układ problemowy – kolejne rozdziały odpowiadają następującym po sobie etapom związku – od poznania aż po małżeństwo. W ramach poszczególnych części wydawnictwa zostają poruszane zagadnienia natury prawnej, finansowej, społecznej. Niestety z samego spisu treści niewiele można wynioskować na temat tego, co czeka czytelnika w trakcie lektury danego rozdziału. Ich tytuły i śródtytuły zostały sformułowane przez Autorkę w taki sposób, iż mogą budzić pewne wątpliwości. Jest to cecha charakterystyczna publikacji wychodzących spod pióra A. Urbanik-Kopeć. W jednej z nich zastosowano zabieg nadania kolejnym częściom książki podtytułów, które klarowały odbiorcy to, co na danym etapie omawia Autorka¹⁵. W *Matrymonium...* nie skorzystano z takiego rozwiązania, przez co nie do końca można być pewnym tego, co przyniosą *Bezczelne i głupie kłamstwa* z podrozdziału *Życie to nie pudełko pralinek*, który stanowi jedną ze składowych części książki zatytułowanej *Pieniądze*. Pewną wątpliwość w zacytowanym wyżej fragmencie opisu pracy budzi określenie „dziewiętnastowieczny”, gdyż Urbanik-Kopeć przytacza w większości źródła pochodzące z drugiej połowy tegoż stulecia oraz pierwszych czterech dekad wieku XX. O ile zakres chronologiczny wydaje się w pewnym stopniu uzasadniony (choćby ze względu na niezmiennie w tym okresie uwarunkowania prawne zawierania małżeństw¹⁶, których modyfikacja była przedmiotem żądań kobiet walczących o równouprawnienie¹⁷), o tyle warto byłoby wybór ten opatrzyć stosownym komentarzem i słowem wyjaśnienia. Jak podkreśliła Autorka w wywiadzie¹⁸, założeniem publikacji jest dotarcie do czytelnika spoza grona eksperckiego, pożądane byłoby więc na łamach książki wytłumaczyć, czemu pomimo zmian, jakie dokonały się na wielu płaszczyznach od czasu ostatniego rozbioru Polski do 1939 r. (sygnalizowanych m.in. na stronach: 316–317, 329),

¹³ Nagroda Klio, <https://historiaikultura.pl/nagroda-klio/> (dostęp: 3.04.2023).

¹⁴ Alicja Urbanik-Kopeć nominowana do Nagród Historycznych POLITYKI 2019!, <https://wydawnictwo.krytykapolityczna.pl/blog/recenzja/alicia-urbanik-kopec-nominowana-do-nagrod-historycznych-polityki-2019> (dostęp: 3.04.2023).

¹⁵ A. Urbanik-Kopeć, *Chodzić i uśmiechać się wolno każdemu...*

¹⁶ A. Fastyn, *Problem powstania i charakteru prawa małżeńskiego z 1836 roku*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 2012, t. 64, z. 2, s. 193.

¹⁷ Więcej *vide*: O. Wiechnik, *Wstęp*, [w:] *Poselki. Osiem pierwszych kobiet*, Poznań 2019.

¹⁸ B. Czyżewska, *Podcast...* (dostęp: 3.04.2023).

A. Urbanik-Kopec zdecydowała się na obranie właśnie takiego zakresu chronologicznego pracy. Podobnego omówienia brakuje w przypadku zakreślenia ram przestrzennych, których dotyczy treść publikacji. Na bazie przytoczonych informacji wywnioskować można, iż obszarem interesującym A. Urbanik-Kopec było Królestwo Polskie, a następnie II Rzeczpospolita (choć Autorka przytacza także zdarzenia mające miejsce poza granicami obu państw), nie zostało to jednak opatrzone stosownym komentarzem.

W następujących po *Wstępie Znajomościach* Urbanik-Kopec położyła nacisk na zaprezentowanie okoliczności, w jakich można było poznać potencjalnego małżonka. W liczącej sobie prawie 50 stron (s. 13–62) części książki Autorka skupiła się głównie na omówieniu tematu ogłoszeń matrymonialnych oraz biur trudniących się poszukiwaniem klientom partnerów życiowych. Wybór, jakiego dokonała A. Urbanik-Kopec, jest równie ciekawy, co zastanawiający. Przywoływanie barwnych treści anonsów zdecydowanie wzbogaca (choć niejednokrotnie dominuje, co jest problemem nagminnie pojawiającym się na kartach książki) narrację. Niestety, dla czytelnika niezaznajomionego z XIX-wiecznymi realiami może być mylące takie rozłożenie proporcji. Choć Autorka wzmiankuje, iż przyszli narzeczeni i małżonkowie poznawali się poprzez rodzinę, znajomych, na tańcach, w kawiarniach, barach, podczas przechadzek w parkach czy też w teatrach, to robi to zaledwie w kilku zdaniach (s. 32, 79). Nawet jeśli weźmie się pod uwagę, iż Urbanik-Kopec chciała zaprezentować to, co „miało odzierać proces szukania małżonka z romantyzmu” (s. 20), to nie można zapominać, że zjawisko zamieszczania anonsów matrymonialnych na łamach prasy miało znaczenie drugorzędne, zwłaszcza w perspektywie całego długiego wieku XIX (zyskały one na popularności dopiero w ostatnich dekadach stulecia¹⁹). Autorka przywołuje dane, zgodnie z którymi w poczytnym „Ilustrowanym Kurierze Codziennym” w 1918 r. ukazało się niecałe dwieście ogłoszeń matrymonialnych (s. 42). Ponad dwukrotnie więcej tego typu anonsów opublikowanych zostało w dedykowanym czasopiśmie – „Flircie Salonowym”²⁰. Kilkaset ogłoszeń²¹, wśród których część była formułowana przez samych dziennikarzy, w obliczu prawie ośmiuset tysięcy Warszawskiej wydaje się małą liczbą, nawet przy optymistycznym założeniu, iż połowa spośród

¹⁹ A. Janiak-Jasińska, *O jakim mężu myśleć? Oferta małżeńska kobiet i ich oczekiwania w świetle anonsów matrymonialnych z początku XIX wieku*, [w:] *Kobieta i małżeństwo...*, s. 161–163.

²⁰ Zgodnie z wyliczeniami A. Janiak-Jasińskiej w latach 1910–1912 we „Flircie Salonowym” ukazało się 1537 ogłoszeń matrymonialnych, co daje roczną średnią ok. 512 anonsów, przy czym warto zwrócić uwagę, iż wspomniany periodyk był czasopismem sprofilowanym, prawdopodobnie pierwszym, które zostało powołane do życia z myślą o zaspokajaniu potrzeb rynku matrymonialnego. *Vide*: A. Janiak-Jasińska, *O jakim mężu...*, s. 160, 172.

²¹ Sumując anonse ze wszystkich czasopism z jednego roku (z okresu największej popularności gazet matrymonialnych), liczba ta z pewnością przekroczyła tysiąc.

tych anonsów spotykała się z pozytywnym odzewem²². W trakcie rozważań nad powodzeniem szukania „drugiej połówki” poprzez ogłoszenia prasowe nie można zapominać o fakcie, iż w większości ich autorami byli mężczyźni. Alicja Urbanik-Kopec słusznie podkreśliła, iż kobiety nie chciały publikować na łamach prasy, a nawet kupować gazet matrymonialnych, gdyż to oznaczałoby przyznanie się do niepowodzenia życiowego, za jakie traktowano niewęście w związek małżeński (s. 42)²³. Dlatego też powyższe założenie, iż połowa osób spośród ogłaszających się w prasie odnosiła sukces i znajdowała partnera/partnerkę należy potraktować jako niezwykle optymistyczne.

Oczywiście nie można umniejszać zamieszczania ogłoszeń matrymonialnych na łamach prasy jako sposobu na znalezienie partnerki/partnera – samo funkcjonowanie tego typu periodyków na rynku sugeruje, iż praktyka zawierania znajomości poprzez informacje prasowe była znana i uprawiana. W mojej opinii nie powinno się jej jednak stawiać na równi z bardziej tradycyjnymi formami wchodzenia w relacje, a po lekturze książki A. Urbanik-Kopec można odnieść wrażenie, iż były one tak samo popularne. Nawet jeśli zamierzeniem Autorki było zwrócenie uwagi czytelnika na szczególnie pozbawione romantyzmu i nastawione na osiągnięcie określonych celów formy poszukiwania małżonków, to wciąż zastanawia zrezygnowanie z opisu tradycyjnych kroków, podejmowanych celem znalezienia kandydatki/kandydata do ożenku (poza pojawiającymi się w kolejnych rozdziałach książki losami opisywanych przez Autorkę postaci – np. s. 80–84). Zwłaszcza że równie bezduszne (o ile nawet nie bardziej, jeśli weźmiemy pod uwagę fakt, iż ogłoszenia były zamieszczane przez osoby dorosłe, świadome swoich potrzeb²⁴) wydają się klasyczne metody swatania młodych – załatwianie interesów między rodzinami bez wiedzy głównych zainteresowanych; w przypadku zamożniejszych warstw społeczeństwa – posyłanie najmłodszych na bale, o których już ówczynie

²² Zakładając, że na koniec XIX stulecia w większych ośrodkach miejskich zawierano średnio 4,5–6,5 małżeństw na 1000 mieszkańców (na wsiach wartość ta oscylowała w granicach 7,3–8,3 małżeństw), w Warszawie tego roku sformalizowano ok. 5 tys. związków (stolica Królestwa Polskiego stanowi zaledwie punkt odniesienia). Procent relacji zawartych dzięki ogłoszeniom matrymonialnym będzie więc znikomy w perspektywie XIX w., zwłaszcza jeśli weźmie się pod uwagę fakt, iż zaczęły się one ukazywać regularnie na łamach polskiej prasy dopiero w przedostatniej dekadzie tego stulecia. I. Ihnatowicz, A. Mączak, B. Zientara, J. Żarnowski, *Spółeczeństwo polskie od X do XX wieku*, Warszawa 1979, s. 476; J. Łukasiewicz, *Tabela 66: „Rozwój ludności większych miast na obszarze b. Rzeczypospolitej w latach 1810–1910”*, [w:] *Historia Polski w liczbach. Ludność. Terytorium*, Warszawa 1994, s. 89.

²³ Cf.: A. Janiak-Jasińska, *O jakim mężu...*, s. 173; *Przez ogłoszenie do szczęśliwego ożenku*, „Fortuna Versal” 1931, nr 108, s. 3, podają za: A. Wotlińska, *Dżentelmen zalet ducha i ciała. Męskie anonse towarzyskie i matrymonialne zamieszczane w latach 1930–1932 w czasopiśmie „Fortuna Versal”*, „Kultura Współczesna” 2020, nr 1(108), s. 185.

²⁴ A. Wotlińska, *Dżentelmen zalet...*, s. 186.

mówiono, iż są niczym innym tylko „giełdami małżeńskimi”²⁵. Te sposoby na kojarzenie małżeństw były zdecydowanie powszechniejsze od ich finalizowania po udzielaniu odpowiedzi na zamieszczone na łamach prasy ogłoszenie, a były równie dobrym przykładem przywiązywania wagi do ekonomicznych podstaw zawieranych związków. Nieśmiało wzmianki o klasycznych praktykach, a poświęcenie prawie 1/7 części książki na analizowanie anonsów matrymonialnych może zaburzać obraz niewprawnym odbiorcom książki, choć, jak podkreśliłam, na pewno uatrakcyjnia samą jej treść, ponadto przywołuje źródło ciekawe i niezbyt często przez historyków eksploatowane.

W drugiej części książki zatytułowanej *Pieniądze* Autorka poruszyła m.in. tematykę roli finansów w doborze partnerek/partnerów, sytuacji prawnej pań w Królestwie Polskim, przedmiotu regulacji instytucji małżeństwa. Na potrzeby tych rozważań A. Urbanik-Kopeć dokonała analizy obowiązującego kodeksu, opracowań prawnych, również tych z epoki. Obszernie poruszona, zarówno w tym, jak i kolejnym rozdziale – *Pozycja* – przez Autorkę została kwestia przygotowania pań do pełnienia wyznaczonej im roli w związku. Na bazie historii różnych kobiet, znanych głównie dzięki pozostawionym pamiętnikom i wspomnieniom, a także dzięki prześledzeniu literatury poradnikowej Autorka wysnuła wnioski dotyczące nieprzystosowania nastoletnich dziewczyn do dorosłego życia i wykonywania narzucanych im w gospodarstwie domowym obowiązków. Losy postaci historycznych zostały zestawione z dziejami fikcyjnych bohaterów, których perypetie można śledzić w literaturze pięknej z epoki. Na łamach książki odnaleźć można wielokrotne odwołania do *Lalki* Bolesława Prusa (m.in. s. 8, 53, 84, 225, 252, 261, 278), a także filmowej adaptacji Jerzego Hasa (s. 9). Autorka chętnie przytacza wydarzenia z *Marty* Elizy Orzeszkowej (m.in. s. 188, 331). Nie brakuje także odwołań do *Moralności pani Dulskiej* Gabrieli Zapolskiej (s. 244–247) oraz *Trędowatej* Heleny Mniszkówny (s. 212–214). Nawiązania do powszechnie znanych powieści i innych dzieł czynią książkę A. Urbanik-Kopeć zdecydowanie ciekawszą i przystępniejszą w odbiorze. Pozwalają one czytelnikowi zwizualizować poruszane na łamach książki tematy, a także lepiej zrozumieć popularne teksty kultury. Na tym przykładzie widać, jak Autorka umiejętnie wykorzystuje w swojej pracy znajomość dziewiętnastowiecznych obyczajów.

Ostatni rozdział poświęcony został staropanieństwu – jego przyczynach, następstwach, a także odbiorze społecznym niezamężnych kobiet i niezonałych mężczyzn. W kontekście ostatniego z wymienionych zagadnień Autorka zauważa, że „samotny mężczyzna nie budził tak negatywnych uczuć jak samotna kobieta [...]”. Jako że mężczyzna miał siłę sprawczą, rzadko tłumaczono jego

²⁵ M. i J. Łozińscy, *Życie codzienne arystokracji*, Warszawa 2013, s. 87.

sytuację czynnikami losowymi, takimi jak brak urody czy majątku. Uważano raczej, że mężczyzna nie żeni się, bo taka jest jego osobista decyzja [...]” (s. 269). Nie bagatelizując problemu podejścia do staropanieństwa, należy jednak zastanowić się, czy właśnie te powody nie stawały się przyczynkiem do wzmózonej krytyki nieżonatych²⁶? Mężczyźni posiadający moc sprawczą w aspekcie zawierania małżeństw, a niechętni ożenkowi jawnie sprzeciwiali się panującym zasadom, przez co narażali się na społeczną dezaprobatę. Niezameżne kobiety były zaś traktowane jako ofiary niesprzyjającego losu. Próbując rozwiązać problem męskiej niechęci do zawierania sakramentu małżeństwa, Autorka nie ustrzegła się problemu przyjmowania narracji źródła historycznego. Widać to np. we fragmencie: „kobiety z klas posiadających nie były w stanie pomóc finansowo mężom i nie miały nic do zaoferowania w małżeństwie [...]. Pojęcie za żonę niepraktycznej, zarozumiałej, rozpieszczonej czy chciwej panny było na pewno gorszą alternatywą niż życie w pojedynkę” (s. 271). Alicja Urbanik-Kopeć zastosowała tu spore uproszczenie, które może być szkodliwe i przekazywać zaburzony obraz rzeczywistości.

Autorka do opracowania wspomnianych wyżej części publikacji przesłodziła wiele różnorodnych źródeł historycznych, w tym: kodeksy prawne, prasę, egodokumenty, literaturę piękną oraz poradniki, co stanowi niewątpliwą zaletę pozycji. Jednak pewnym minusem w kontekście opowieści o długim wieku XIX (przypomnijmy, że kończy się ona na wybuchu II wojny światowej) jest przewaga źródeł i opracowań dotyczących drugiej połowy stulecia, a także pierwszych dekad wieku XX. W uzupełnieniu narracji brakuje szerszego omówienia obserwowanych zjawisk dla pierwszej połowy XIX stulecia, w tym chociażby odwołania się do pozycji Małgorzaty Stawiak-Ososińskiej, która dokonała świetnej analizy poradników pod kątem zaprezentowania ideału i wizerunku kobiety polskiej wspomnianego okresu²⁷. Warto byłoby uzupełnić bibliografię także o pozycje o charakterze popularnonaukowym, których motywem przewodnim jest studium dziewiętnastowiecznego życia małżeńskiego²⁸.

Matrymonium. O małżeństwie nieromantycznym stanowi przykład reportażu historycznego o charakterze popularnonaukowym. Jego lektura unaocznia, z jakimi problemami boryka się osoba próbująca wydać książkę podpartą gruntownymi badaniami, opatrzoną odpowiednim aparatem naukowym, a jednak skierowaną do szerokiego grona odbiorców. Siłą rzeczy zwrot ku czytelnikom

²⁶ Do takich wniosków doszła autorka przywoływane przez A. Urbanik-Kopeć artykułu: A. Napierała, „Dlaczego się nie żenią?” *O przyczynach starokawalerstwa w humorystycznych narracjach polskich publikacji popularnych od drugiej połowy XIX do początków XX*, [w:] *Życie prywatne Polaków w XIX wieku*, t. 8, *O mężczyźnie (nie)zwyczajnie*, red. J. Kita, M. Korybut-Marciniak, Łódź-Olsztyn 2019, s. 305–322.

²⁷ M. Stawiak-Ososińska, *Ponętna, uległa...*

²⁸ A. Lisak, *Miłość, kobieta...*

niezaznajomionym z tematem wymusza na autorze publikacji stosowanie licznych uproszczeń, uatrakcyjnianie narracji odwołaniami do znanych dzieł kultury (o ile oczywiście pozwala na to treść pracy), używanie odpowiedniego języka. Alicja Urbanik-Kopeć zdaje sobie sprawę z tych problemów. Praca Autorki nie jest pozbawiona wad, ma jednak swoje liczne zalety, w tym piękne wydanie, które czynią lekturę przyjemniejszą. Przede wszystkim jednak publikacja stanowi przykład literatury zaangażowanej. Poruszanie tematu niesprawiedliwości w związkach, zależności ekonomicznej, mniejszej mocy sprawczej kobiet i ich ograniczonej roli w dziewiętnasto- i dwudziestowiecznym społeczeństwie daje asumpt do zastanowienia, ile od tego czasu (nie) uległo zmianie.

Należy docenić wielki wysiłek A. Urbanik-Kopeć i życzyć powodzenia w kontynuowaniu prac nad podejmowaniem tak ważnych tematów i upowszechnianiem wiedzy o kulturze wieku XIX.

BIBLIOGRAFIA (REFERENCES)

OPRACOWANIA (STUDIES)

- Bołdyrew A., *Matka i dziecko w rodzinie polskiej. Ewolucja modelu życia rodzinnego w latach 1795–1918*, Warszawa 2008.
- Bołdyrew A., *Obyczajowe aspekty kojarzenia małżeństw w rodzinie polskiej w wyższych grupach społecznych w drugiej połowie XIX i na początku XX w.*, „Piotrkowskie Zeszyty Historyczne” 2010, nr 11, s. 21–41.
- Fastyn A., *Problem powstania i charakteru prawa małżeńskiego z 1836 roku*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 2012, t. 64, z. 2, s. 193–209.
- Historia Polski w liczbach. Ludność. Terytorium*, Warszawa 1994.
- Hoffmanowa z Tańskich K., *O powinnościach kobiet*, t. 3, Warszawa 1849.
- Ihnatowicz I., Mączak A., Zientara B., Żarnowski J., *Spółczeństwo polskie od X do XX wieku*, Warszawa 1979.
- Janiak-Jasińska A., *O jakim mężu myśleć? Oferta małżeńska kobiet i ich oczekiwania w świetle anonsów matrymonialnych z początku XIX wieku*, [w:] *Kobieta i małżeństwo. Społeczno-kulturowe aspekty seksualności. Wiek XIX i XX*, red. A. Żarnowska, A. Szwarc, Warszawa 2004, s. 159–199.
- Kobieta i małżeństwo. Społeczno-kulturowe aspekty seksualności. Wiek XIX i XX*, red. A. Szwarc, A. Żarnowska, Warszawa 2004.
- Kobieta i społeczeństwo na ziemiach polskich w XIX wieku*, red. A. Szwarc, A. Żarnowska, Warszawa 1995.
- Kocela W., *Portret kobiety idealnej kobiecą ręką kreślony. Klementyna z Tańskich Hoffmanowa. Pamiątka po dobrej matce, czyli ostatnie jej rady dla córki*, [w:] *Tożsamość kobiet w Polsce. Interpretacje*, red. I. Maciejewska, t. 1, *Od czasów najdawniejszych do XIX wieku*, Olsztyn 2016, s. 103–111.
- Lisak A., *Miłość, kobieta i małżeństwo w XIX wieku*, Warszawa 2009.

- Łoziński M. i J., *Życie codzienne arystokracji*, Warszawa 2013.
- Napierała A., „Dlaczego się nie żenią?” O przyczynach starokawalerstwa w humorystycznych narracjach polskich publikacji popularnych od drugiej połowy XIX do początków XX, [w:] *Życie prywatne Polaków w XIX wieku*, t. 8, *O mężczyźnie (nie)zwyczajnie*, red. J. Kita, M. Korybut-Marciniak, Łódź–Olsztyn 2019, s. 305–322.
- Pamiętnik XV Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich*, t. 2, *Przemiany społeczne a model rodziny. Materiały sympozjum VI zorganizowanego przez A. Żarnowską*, Gdańsk–Toruń 1995.
- Partnerka, matka, opiekunka. Status kobiety w dziejach nowożytnych od VI do XX wieku*, red. K. Jakubiak, Bydgoszcz 2000.
- Piotrowska-Marchewa M., *Kobieta, rodzina i życie codzienne na ziemiach polskich w XIX wieku*, „Mówią Wieki” 2011, nr 3, s. 31–35.
- Regulska A., *Przeobrażenia w modelu i funkcjach rodziny na przestrzeni XIX–XX wieku*, „Studia nad Rodziną” 2011, nr 1–2, s. 235–246.
- Rodzina – prywatność – intymność. Dzieje rodziny polskiej w kontekście europejskim. Sympozjum na XVII Powszechnym Zjeździe Historyków Polskich [Kraków 15–18 września 2004]*, red. D. Kałwa, A. Walaszek, A. Żarnowska, Warszawa 2000.
- Rodzina jako środowisko wychowawcze w czasach nowożytnych*, red. K. Jakubiak, Bydgoszcz 1995.
- Rzepniewska D., *Kobieta w rodzinie ziemiańskiej w XIX wieku. Królestwo Polskie*, [w:] *Kobieta i społeczeństwo na ziemiach polskich w XIX wieku*, red. A. Szwarz, A. Żarnowska, Warszawa 1995, s. 29–50.
- Stawiak-Ososińska M., *Ponętna, uległa, akurdatna... Ideał i wizerunek kobiety polskiej pierwszej połowy XIX wieku (w świetle ówczesnych poradników)*, Kraków 2010.
- Syguła J., *Pozycja i rola kobiety w rodzinie na ziemiach polskich w XIX stuleciu*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego” 2009, z. 136, s. 57–76.
- Urbanik-Kopec A., *Anioł w domu, mrówka w fabryce*, Warszawa 2018.
- Urbanik-Kopec A., *Chodzić i uśmiechać się wolno każdemu. Praca seksualna w XIX wieku na ziemiach polskich*, Warszawa 2021.
- Urbanik-Kopec A., *Instrukcja nadużycia. Historia kobiet służących w dziewiętnastowiecznych domach*, Katowice 2019.
- Wiechnik O., *Poselki. Osiem pierwszych kobiet*, Poznań 2019.
- Wotlińska A., *Dzientelmen zalet ducha i ciała. Męskie anonse towarzyskie i matrymonialne zamieszczane w latach 1930–1932 w czasopiśmie „Fortuna Versal”*, „Kultura Współczesna” 2020, nr 1 (108), s. 183–198.
- Wychowanie w rodzinie polskiej od schyłku XVIII do połowy XX wieku*, red. K. Jakubiak, A. Winiarz, Bydgoszcz 2000.
- Życie prywatne Polaków w XIX wieku*, t. 1–11, red. J. Kita, M. Korybut-Marciniak, Łódź–Olsztyn 2014–2023.
- Żyromski M., *Dziewiętnastowieczna rodzina polska*, „Roczniki Socjologii Rodziny” 2000, R. 12, s. 173–188.

NETOGRAFIA (NETOGRAPHY)

- Alicja Urbanik-Kopec nominowana do Nagród Historycznych POLITYKI 2019!, <https://wydawnictwo.krytykapolityczna.pl/blog/recenzja/alicia-urbanik-kopec-nominowana-do-nagrod-historycznych-polityki-2019> (dostęp: 3.04.2023).

Czyżewska B., *Podcast „Temat rzeka”*, s. 2, odc. 5 (*Małżeństwo nieromantyczne*), https://www.youtube.com/watch?v=NjG5_07XRvM (dostęp: 3.04.2023).

Dr Alicja Urbanik-Kopec, Instytut Historii Nauki im. Ludwika i Aleksandra Birkenmajerów Polskiej Akademii Nauk, <https://www.ihnpn.pl/alicia-urbanik-kopec/> (dostęp: 3.04.2023).

Nagroda Klio, <https://historiaikultura.pl/nagroda-klio/> (dostęp: 3.04.2023).

NOTKA O AUTORCE (ABOUT THE AUTHOR)

Mgr Aleksandra Staniszevska – absolwentka studiów historycznych w Instytucie Historii Uniwersytetu Łódzkiego w 2021 r. Obecnie doktorantka Szkoły Doktorskiej Nauk Humanistycznych UŁ i adiunkt w Muzeum Miasta Zgierza.

Zainteresowania naukowe: dzieje ziemiaństwa polskiego, kwestia kobieca, historia społeczna XIX w., muzealnictwo, dydaktyka historii.

e-mail: aleksandra.staniszevska@edu.uni.lodz.pl